

Raakvlakken met het natuurwetenschappelijk denken worden aangestipt in de bijdrage van James Force over de bijbelinterpretatie van Newton.

Twee bijdragen zijn historiografisch van opzet en behandelen de geschiedschrijving van de wijsbegeerte: Richard Watson plaatst in de bespreking van Descartes en de cartesianen de biografische geschiedschrijving tegenover de thematisch-inhoudelijke, terwijl Constance Blackwell in het laatste artikel van de reeks de achttiende-eeuwse Duitse historici Jacob Bruckner en W. G. Tennemann in bescherming neemt tegenover R. Rorty (*The history of philosophy*, (Cambridge, 1984)) die hen beticht van droogheid en warrigheid. Al met al ligt in deze zeventien opstellen een schat aan informatie opgeslagen. Maar valt op basis van de veelheid en verscheidenheid van uiteenwaaierende en elkaar kruisende opvattingen een conclusie te trekken? Hier past — geheel in de sfeer van het onderwerp — enige scepsis, wellicht een opschorting van het oordeel. Daarmee zij niets afgedaan aan de zin van de discussie en de waarde van de afzonderlijke bijdragen.

Th. J. Meijer

R. H. Vermij, *Secularisering en natuurwetenschap in de zeventiende en achttiende eeuw: Bernard Nieuwentijt* (Dissertatie RUU 1991, Nieuwe Nederlandse bijdragen tot de geschiedenis der geneeskunde en der natuurwetenschappen XXXVIII; Amsterdam-Atlanta: Rodopi, 1991, 173 blz., f49,50, ISBN 90 5183 284 2).

Bernard Nieuwentijt (1654-1718) is een van de weinige Nederlandse filosofen die internationale faam verwierf, vooral door zijn *Het regt gebruik der werelt-beschouwingen* (1715), een boek dat in alle Europese talen vertaald werd. Reeds in de negentiende eeuw echter was zijn werk totaal vergeten, zodat men tot de twintigste eeuw heeft moeten wachten voordat het werd herontdekt, in het bijzonder door logicus E. W. Beth, die in 1955 een artikel in *Synthese* wijdde aan 'Nieuwentijt's significance for the philosophy of science'. Die betekenis was overigens niet zozeer gebaseerd op *Het regt gebruik*, maar op *Gronden van zekerheid* (1720), een boek tegen Spinoza dat verschillende keren werd herdrukt. Sindsdien is er vrijwel uitsluitend historische aandacht geweest voor de Purmerendse arts en burgemeester. Zo bezorgde Michael J. Petry een uiteenzetting van Nieuwentijts weerlegging van Spinoza ('Nieuwentijt's criticism of Spinoza', *Mededelingen van de vereniging 'Het Spinozahuis'*, XL (1979) en besteedde J. Bots aandacht aan hem in het kader van zijn bespreking van de fysico-theologie in Nederland (*Tussen Descartes en Darwin* (Assen, 1972)). Vermij zelf gaf eerder een bloemlezing van teksten van Nieuwentijt uit in de reeks 'Geschiedenis van de wijsbegeerte in Nederland'.

In het thans voorliggende boek, eerder als proefschrift verdedigd te Utrecht, doet Vermij geen poging om Nieuwentijt te actualiseren. Hij neemt zelfs enige afstand van de door Beth daartoe ondernomen pogingen (84). Het gedeelte van het boek dat aan Nieuwentijt wordt besteed is ook betrekkelijk gering. Het gaat in feite slechts om de hoofdstukken I, III, en V. De andere hoofdstukken zijn algemener en betreffen, respectievelijk 'Geloof, ongeloof en natuurwetenschap in de zeventiende eeuw' (II), 'Kerk, staat en filosofie' (IV), en Nieuwentijts werk in de Verlichting (VI).

Het eigenlijke onderwerp van het boek is dan ook de verhouding tussen geloof en natuurwetenschap in de zeventiende en achttiende eeuw, waarbij Nieuwentijt als illustratie wordt gebruikt. Vermij suggereert dat elke interpretatie van deze verhouding wezenlijk tijdgebonden is, omdat ze minder door intellectuele dan door politiek-culturele factoren wordt bepaald, die

hij samenvat onder de noemer 'secularisering' (144-145). Dat een dergelijke interpretatie altijd tijdgebonden is, en dat, wat ik liever institutionele factoren zou noemen een belangrijke rol spelen, kan men hem toegeven. Dat 'secularisering' de doorslaggevende factor is, lijkt me echter een slag in de lucht, en dat intellectuele factoren van geen of weinig belang zouden zijn, zonder meer onjuist. Nieuwentijt past in de ontwikkeling van de gereformeerde kerk tot een brede volkskerk waarvoor een consensus gecreëerd moet worden (te vergelijken met het streven van de Latitudinarians in Engeland), en zijn werk past tevens in een tendens tot popularisering van wetenschappelijke inzichten die nieuw is in de achttiende eeuw. Maar dit alles was mogelijk omdat de wetenschap waarvan hij gebruik maakte een sterk aanschouwelijke en empirische wetenschap was, die niet alleen gemakkelijk kon inspelen op de belangstelling van een verlichte bourgeoisie, maar bovendien uitstekend aansloot op het Bijbelse idee dat men God kan kennen in Zijn Schepping (Jes. 40: 26; Hand. 17: 27-28; Rom. 1: 20; de laatste plaats geciteerd door Nieuwentijt in *Het regt gebruik*(38). Inhoudelijke en institutionele factoren spelen dus beide een rol.

Vermij weet niet aannemelijk te maken dat secularisering een grote rol speelt, en dat is, zeker voorzover het Nieuwentijt zelf betreft, eigenlijk niet zo verbazend. Zelfs als men dat begrip in zijn ruimste betekenis opvat, is Nieuwentijt er noch het produkt noch het slachtoffer van. Vermij's these lijkt dan ook eerder bedoeld om te verklaren waarom Nieuwentijt wel tot een harmonieuze synthese van geloof en wetenschap kwam en de cartesianen in de zeventiende eeuw niet. Maar ook dan kan er weinig verklaard worden. Volgens de heersende theologie van de zeventiende eeuw was de magistraat weliswaar een instrument van de voorzienigheid en had hij toe te zien op het fundamenteel christelijk karakter van de samenleving, maar over het fundamenteel wereldlijke karakter van de overheid bestond vanaf de reformatie geen misverstand. De problemen ontstonden eerder doordat het cartésianisme agressief anti-aristotelisch was (terwijl de heersende theologie zich sterk afhankelijk wist van de aristotelische traditie), en excessieve claims had ten aanzien van de kenbaarheid van de wereld (iets wat volgens leidende theologen alleen maar tot scepticisme en dus tot atheïsme kon leiden). Dat theologen zich verzetten tegen het cartésianisme was geen angst voor 'secularisering', maar had te maken met het feit dat de filosofie deel uitmaakte van de academische propaedeuse, waarop de theologische faculteiten moesten voortbouwen. Bovendien ontwikkelde zich uit het cartésianisme een radicale variant (Meijer en Spinoza) die door nieuwe en oude filosofen als ongodsdienstig werd ervaren.

Elementen van dit alles vindt men in Vermij's boek terug, maar ze worden soms gepresenteerd op een manier die meer vragen oproept dan er antwoorden zijn. De hoofdstukken over Nieuwentijt zelf zijn echter accuraat en informatief. Het viel mij op dat bij de bespreking van Nieuwentijt's problematische verhouding tot het cartésianisme wel aandacht wordt besteed aan De Volder, wiens eigen relatie tot het cartésianisme problematisch is, maar niet aan het meer agressieve cartésianisme van Theodoor Craanen die eveneens hoogleraar was te Leiden in de periode dat Nieuwentijt daar studeerde. Het boek bevat een bibliografie en een register.

Th. Verbeek

L. Hovy, *Ceylonees plakkaatboek. Plakkaten en andere wetten, uitgevaardigd door het Nederlands bestuur op Ceylon, 1638-1796* (Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam, I, Voorwerk, Teksten 1-269, II, Teksten 270-690, Nawerk; Hilversum: Verloren, 1991, cxlviii + 1014 blz., f195,-, ISBN 90 6550 341 2 (set)).